

Crno-bijele
priče nastale
između 1992. i
1996. prvi put se
predstavljaju
hrvatskoj publici

TALIJANSKI FOTOREPORTER
MARIO BOCCIA DONOSI NEVIDENU
INTIMNOST OPSADE SARAJEVA

PRODAVALA JE CVIJEĆE DOK SU PADALE GRANATE...

Taj rat me čudio zbog dostojanstva ljudi: snalazili su se za vodu i hranu, ali nisu zaboravljali ono što život čini ljudskim. Puno sam naučio od cvjećarke s Markala, za njezinu priču napisao sam i tekst slikovnice

VERONIKA KOPREK

MARIO BOCCIA

P

rva emocija koju je u meni izazvao taj grad bila je čuđenje. Čuđenje zbog dostojanstva kojim su ljudi podnosili rat. Trčeći kad je bilo potrebno, tražeći vodu i hranu, ali bez zanemarivanja onoga suvišnog što život čini ljudskim. Na Markalama je postojala cvjećarka koja je prodavala cvijeće, čak i papirnato, tijekom rata, zatim su tu bili mladići i djevojke koji su slušali glazbu, slikali i voljeli se", pre-pričava mi Mario Boccia, talijanski fotoreporter, svoje prvo sjećanje na Sarajevo za vrijeme ratne opsade.

Kao dopisnik Manifesta, u Bosni i Hercegovini proveo je gotovo četiri godine te je svojim fotoaparatom bilježio živote tamošnjih građana. Tako su nastale snažne i vrlo osobne crno-bijele fotografije koje će sada predstaviti i u Zagrebu, na izložbi "Sarajevo 1992.-1996., najduža opsada".

Boccia mi napominje da je on "jugoslavenske ratove" pratio od 28. lipnja 1991. godine (Slovenija) do sredine rujna 2001. (Makedonija), objavljujući fotografije i tekstove u raznim medijima, a najviše se zadržao u Sarajevu.

"Rečenica koju sam često čuo u Sarajevu još u veljači 1992. bila je: 'Rata neće biti.' Građani, navikli na život u raznolikoj zajednici, nisu osjećali dolazak opasnosti. Kada je opasnost došla, u opkoljeni sam grad više puta ulazio automobilom nego što sam koristio letove C-130 UNHCR-a, koji su letjeli iz zračne luke Falconara do Sarajeva. Tako je bilo jednostavnije stići u grad, a zajedno s kolegama sam radije prelazio ratne linije da bih bolje razumio situaciju, to je bilo ključno za moje iskustvo i smatram da je to deontološka obveza reportera", priča mi dalje Boccia na talijanskom.

U sam grad dolazio je mnogo puta. Kada nije bilo UNHCR-ova zračnog mosta 1992. godine, ulazio je u Sarajevo uz rijeku Neretvu i s jugoistoka (Kiseljak-Ilidža). Nakon 1993. često je ulazio sa sjeverozapada, spuštajući se s planine Trebević i prelazeći pistu zračne luke pod kontrolom UNPROFOR-a. Drugi put, 1994. godine, ulazio je silazeći s piste planine Igman (Tarčin-Butmir-zračna luka).

"U poslu reportera potrebno se što više približiti samim događajima, što može dovesti do gubitka osjećaja za opće. Proučavanje odgovornosti za sukobe posao je povjesničara, a ne nas. U stvarnosti koju sam ja susretao, linija fronte prolazila je između onih koji su rat vodili i onih koji su ga trpjeli, bez obzira na odgovornost vođa zaraćenih država. Ne postoje dobri i loši narodi, nego žrtve i počinitelji. Susretao sam i jedne i druge, na različitim stranama, pokušavajući ih prikazati: ratne zločince, neke još i danas žive i zatočene u Haagu, i nevine izbjeglice protjerane iz svojih domova u etničkim čišćenjima", nadodaje reporter.

Holiday Inn bio je hotel u Sarajevu namijenjen za prihvrat novinara, no Boccia mi priznaje da se, što je manje boravio u njemu, sve više približavao građanima opkoljenog grada, koji su ga prihvaćali u svoje domove.

"Ne mislim da je izlaganje riziku nešto čime se treba hvaliti. Život u Sarajevu bio je opasan za sve, ne samo za novinare, i to nije

"MISLIM DA SAM UPRAVO U SARAJEVU ODLUČIO DA ŽELIM IMATI DJECU JER MI JE NJIHOV OSMIJEH TADA BIO OBEĆANJE BUDUĆNOSTI", KAŽE NAM BOCCIA

"NAKON OBJAVE JEDNOG ČLANKA O MOJOJ FOTOGRAFIJI 'DJEVOJKE KOJA TRČI', SNIMLJENOJ 30. RUJNA 1993., DOBIO SAM KRATKU E-MAIL PORUKU: 'DOBAR DAN, JA SAM BOJANA XXX, DJEVOJKA KOJA TRČI. HTJELA SAM VAM REĆI DA SAM PREŽIVJELA. HVALA'

DOLAZAK OPASNOSTI

Rečenica koju sam često čuo u Sarajevu još u veljači 1992. bila je: 'Rata neće biti.' Građani, navikli na život u raznolikoj zajednici, nisu osjećali dolazak opasnosti

nikakva novost. Svako dijete u Sarajevu tisuću je puta više riskiralo život nego ja ili bilo koji novinar. Uvijek sam se bojao da ću izgubiti život; onaj koji se ne boji ili je lud ili je zaneseni fanatik", govori.

Na ovakav su način, izgradnjom bliskosti između reportera i obitelji iz ratom okovanog Sarajeva, nastale i njegove najpoznatije fotografije, prepune emocija i priča toga grada.

"Za mene je važno biti prihvaćen, osobito od ljudi u teškoj situaciji. Kada ste među počiniteljima, stvar je drugačija: treba iskoristiti njihovu taštinu i želju za pokazivanjem. Prosječno su glupi i ponosni na svoje mišiće. Neki su fanatici zadojeni nacionalističkom ideologijom, drugi pucaju da bi se uklopili u grupu. Naučiti osnovne riječi za preživljavanje bilo je jednostavno. Za intervjue i ozbiljnije razgovore postojali su izvrsni prevoditelji s obje strane bojišnice", priča Boccia.

Fotografirao je tako mnoga lica s jedne, ali i s druge strane, a ispred njegovih su se objektivna našli brojni stanovnici Sarajeva, obitelji, djeca i stariji. No nije bilježio samo portrete stanovnika nego i svakodnevni život: uništene zgrade, hotele i znamenitosti, čekanje u redu za vodu, bježanje od paljbe, plakate koji upozoravaju na snajpere, a njegova fotografija djevojke koja trči obilježila je rat u Sarajevu.

Kao što smo ranije pisali, bio je to dan kao i svaki drugi u Sarajevu. Tridesetog rujna 1993. radni dan bliži se kraju, a Boccia sjedi ispred malenog kafića u ulici koja u tom trenutku nosi ime Radojke Lakić. Dolazak djevojke s fotografije prati zastrašujući zvuk, a onda se začuje eksplozija. Boccia zgrabi fotoaparat te potrči do ulice u kojoj je pala granata.

"Primijetim kretanje oko tržnice. Pridem, podesim (...) objektiv (...). Djevojka trči prema meni. Kadriram, okinem i proklinjem što nisam uključio kontinuirano snimanje (da ne trošim film). Prekasno je, sada je prošla pored mene, ignorirajući me. Gotovo je. Okinem ponovo. Par trči, s druge strane ulice je žena, no sada se sve čini neadekvatnim. U mislima mi je pogled djevojke koja trči. Ta djevojka nije trčala iz straha, nego iz bijesa. To što smo oboje izloženi napadu ne stavlja nas u istu poziciju. Njezin bijes mogu slutiti, no ne i dijeliti. Ona je doma, pucaju na njezin grad, njezine navike, njezin život. Ja se brinem za volontere (i plaćen sam). Dio njezina bijesa zasigurno je usmjeren prema meni jer sam ukrao intimnost te trke (...) Želudac mi se ponovo skuplja, bliža eksplozija i misli nestaju", prisjeća se Boccia "djevojke koja trči" u tekstu iz 2013. godine pod naslovom "Ulice Sarajeva", pružajući čitatelju kontekst u kojem je nastala poznata fotografija djevojke koja mu je kasnije, kao odrasla žena koja je preživjela rat, i pisala.

"Odabir što fotografirati u takvim uvjetima ovisi o vama. O tome tko ste, što primjećujete i što želite istaknuti. Ako razmišljate samo o prodajnim fotografijama, ne napravite tri četvrtine onoga što sam ja odlučio fotografirati. Dodajem i da ste, ako ovaj posao radite radi novca i uspjeha, dio problema, a ne rješenja", opisuje.

Za vrijeme opsade Sarajeva bio je freelancer, odnosno slobodan novinar, a kako mi priznaje, u takvim situacijama nedostatak novčanih sredstava je otežavao njegov rad.

"Brojao sam snimke da ne bih trošio film uzalud, a imao sam dva fotoaparata: jedan koji je snimao u boji i drugi s crno-bijelim filmom. Tekstove sam diktirao novinarima preko telefona, ali im nisam mogao slati svoje fotografije. Većlike međunarodne agencije, koje su imale opremu za razvijanje i prijenos fotografija, tražile su previše novca za svoje usluge. Moji filmovi morali su biti odneseni u Italiju, razvijeni i ponuđeni novinama, zajedno s pričom", opisuje nam reporter.

Za njega su sve priče koje je u Sarajevu susreo i fotografirao važne. One koje posebno voli su one iz kojih je najviše naučio. Cvjećarka s Markala, primjerice. Za njezinu priču napisao je i tekst slikovnice koju je ilustrirala Sonia Marialuce Possentini, namijenjene osnovnim i srednjim školama. To je knjiga protiv svih ratova. Govori o važnosti očuvanja raznolikih zajednica i mogućnosti da ostanemo ljudi, darujući svijet čak i usred rata. Knjiga je sada prevedena i,

SLIKAO SAM DJECU KOJA SU SE IGRALA ISPRED IZREŠETANOG IZLOGA. GODINAMA POSLIJE SU MI SE JAVILI. JELENA JE BILA IZ PRAVOSLAVNE OBITELJI, ADI IZ MUSLIMANSKE, TREĆI PRIJATELJ IZ KATOLIČKE

uz volontere udruge Obrazovanje ponovno gradi Bosnu i Hercegovinu (koju je osnovao general Jovan Divjak), uvrštena u program škola diljem Sarajeva.

"Neke fotografije imaju vlastiti život. Nastavljaju pričati priče koje nisam mogao zamisliti dok sam ih snimao. Godine 2022. bio sam intervjuiran na Face TV-u u Sarajevu, gdje su prikazane mnoge fotografije. Tada sam počeo dobivati poruke ljudi koji su se prepoznali na fotografijama. Prvog siječnja 1993. godine fotografirao sam skupinu djece koja su se igrala ispred kuće u Dolac Malti, ispred izloga izrešetanih mecima. Zapanjio me kontrast njihovih osmijeha i rupa od metaka", prisjeća se Boccia.

Snimio je i portret jedne djevojčice. Sada zna da se zvala Jelena. Jedan mu je dječak, Adi, kasnije pisao, opisujući tu skupinu prijatelja.

"Jelena je bila iz pravoslavne obitelji, on iz muslimanske, drugi iz katoličke, a jedan je prijatelj bio iz miješane obitelji. Nesvjesno sam fotografirao nešto više - portret grada, raznolikog kao što bi i trebao biti", priča mi.

S nekim ljudima koje je zabilježio njegov objektiv Boccia je ostao u kontaktu, dok su mu se neki drugi javili tek kasnije. Povjerenje je nešto što se daje međusobno, poput ljubavi ili mržnje. Ponekad je dovoljan jedan pogled ili jedna gesta.

"Nakon objave jednog članka o mojoj fotografiji 'djevojke koja

trči', snimljenoj 30. rujna 1993. godine, dobio sam kratku e-mail poruku: 'Dobar dan, ja sam Bojana xxx, djevojka koja trči. Htjela sam vam reći da sam preživjela. Hvala.' Osmog je travnja, na predstavljanju 'Cvjećarke iz Sarajeva' u Muzeju povijesti BiH, došla žena s mladićem od dvadeset godina. Pogledala me i rekla: 'Ja sam Jelena, a ovo je moj sin.' Zagrlili smo se", prisjeća se reporter.

Govori mi da nikada nije razmišljao o odustajanju, ali su ga zato mučile misli i krivnja zato što je bio u privilegiranom položaju. Iz grada je mogao ulaziti i izlaziti, dok za većinu njegovih prijatelja to nije bila mogućnost. Prije svakog su se odlaska pozdravljali bez znanja hoće li se ponovo vidjeti, a po povratku bi kucao na brojna vrata bez znanja hoće li mu ih netko, i tko, otvoriti.

"Mislim da sam imao veliku sreću. Više puta sam bio na meti i pritvaran, ako se to tako može nazvati, jer ništa nije bilo službe-

no, ali najveći rizik sam doživio susrećući i fotografirajući neke ratne zločince.

No sada ću reći nešto jako samoreflektirajuće: mislim da sam upravo u Sarajevu odlučio da želim imati djecu jer mi je njihov osmijeh tada bio obećanje budućnosti", kazuje mi Boccia.

Priznaje mi da mu je još uvijek emocionalno teško gledati fotografije koje su nastale u to doba. No naglašava mi da mu je još teže kada se sjeti onih koje nikada nisu bile snimljene.

U Bosnu i Hercegovinu vraćao se mnogo puta nakon što je Sarajevo oslobođeno i nakon što je rat završio da bi pratio i podržavao projekte poslijeratne pomirbe.

Izložba njegovih fotografija "Sarajevo 1992.-1996., najduža opsada" nakon gotovo godinu dana u Muzeju talijanske povijesti rata u Roveretu započela je turneju u tri glavna grada zemalja pogođenih ratovima devedesetih, zahvaljujući europskom projektu Osservatorio Balcani e Caucaso i Centru za međunarodnu suradnju.

"Počeli smo u Beogradu, u Muzeju 90-ih, zbog snažne simbolike. Sada je u Zagrebu, a završit će u Sarajevu, gdje se nadam da će protagonisti biti ljudi s fotografija koji su preživjeli. Želio bih da se posjetitelji prepoznaju u pričama, i dobrima i lošima. I da se nikada više ne ponovi, nikome i nigdje", napominje.

U Zagrebu se otvara 5. svibnja u Talijanskom kulturnom institutu (Preobraženska 4), a ostaje otvorena tijekom svibnja i lipnja. ✓

NEVJEROJATNA PRIČA 82-GODIŠNJEG VETERANA S JARUNA KOJI UNATOČ TEŠKIM BOLESTIMA OSVAJA MEDALJE

IMA 82 GODINE I POLA PLUĆA MANJE. VESLA SVAKI DAN...

 ANTE BUŠKULIĆ

 PRIVATNA ARHIVA

"Dišem na škrge, ali sam svaki dan u čamcu", priča vitalni Marijan Kalan koji je operirao rak pluća i preživio emboliju, ali i dalje pobjeđuje mlađe veslače

NEDAVNO JE U BUDIMPEŠTI POBIJEDIO OSJETNO MLAĐE VESLAČE NA UTRCI DUGOJ ČETIRI KILOMETRA. NAKON CILJA NIJE MOGAO IZAĆI IZ ČAMCA, PA SU MU MORALI POMOĆI DRUGI VESLAČI

BOLJE U ČAMCU NEGO U KREVETU

Mladen Ban i Marijan Kalan, VK Sava 1965. godine (lijevo). "Bolje da odeš u čamcu nego u krevetu", u šali mu govori liječnik sportske medicine. A Marijan odgovara da će veslati dok god bude mogao odvoziti utrku

štam - priča nam nakon izlaska iz čamca.

Pa opet ubacuje dosjetku:

- Iako me neki uzmu u čamac samo da bih im povisio prosjek godina, da uđu u višu kategoriju, sa starijima, gdje je lakše pobijediti, hahaha.

Ipak, priznaje da se nakon bolesti bojao da će jednog dana morati odustati od veslanja.

- Jesam, bojao sam se. Govorili su mi: "Nemoj više." Nisam ih poslušao. Toliko volim veslanje, taj osjećaj sjedanja u čamac, svakog zaveslaja, pa i druženja nakon utrka, da mi čak i liječnik sportske medicine u šali govori: "Bolje da odeš u čamcu nego u krevetu." Kad stvarno više ne budem mogao, onda ću rekreativno nastaviti veslati, ali dok god mogu odvoziti utrku...

Uspomena je, kaže, tijekom više od šest desetljeća u veslanju bilo bezbroj, od prvenstvenih utrka bivše države do veteranskih regata diljem Europe.

- Bilo je teško postati prvak Jugoslavije, to nikad nisam uspio, ali bio sam 1995. viceprvak Hrvatske u četvercu i osmercu.

A sad, u veteranskim godinama, proživljavam drugu mladost i osvajam niz medalja. Nekad sam vozio samac, a danas mi je ljepše u društvu, pa veslam u dvojcu na pariće, četvercu, osmercu... Ma mogu sve, kamo god me pozovu - govori uz osmijeh.

Posebno ga, priznaje, veseli poštovanje koje uživa među mlađim generacijama veslača, uključujući i najveća imena hrvatskog sporta.

- Cijene me sportaši, vole da sam među njima. Sinković mi kaže: "Marjanček, vi ste meni uzor! Ako ću u tim godinama moći što vi možete..." Eto, što drugo reći kad ti najbolji na svijetu tako govori.

Tad mu je već i glas podrhtao...

- Bio sam i na raznim funkcijama u klubu, od tajnika do člana raznih komisija, i sad pomažem klubu koliko mogu i kada im zatreba. Ovo mi je druga mladost. Znam Sinkovića još kao klince. Kad netko takav kaže da sam mu ja idol... Ne treba ti veći kompliment.

U radnu obvezu svakog vesla-

ča, osim nekoliko kilometara veslanja, ide i nošenje opreme. Čamac na rame i u vodu, pa nakon utrke čamac na rame i iz vode.

- Da, uredno nosim čamac, veslam, a i kada nisu uvjeti za veslati na otvorenom, cijelu zimu proveo sam u veslaonici. Iako baš ne volim simulator.

U travnju je nastupio na Prvenstvu Hrvatske. I vratio se, dakako, s medaljama.

- Osvojio sam zlato u osmercu i u dvojcu na pariće. Nakon toga veslao sam na regati u Budimpešti, četiri kilometra, i pobijedio neke osjetno mlađe veslače - ponosno priča, ali i priznaje:

- Nakon utrke nisam mogao izaći iz čamca. Osjećao sam se kao da su mi noge otkazale. Svi oko mene mislili su da ih zafrkavam, jer se volim šaliti, trebalo je malo da shvate da nije šala, da doista ne mogu, pa su mi uskočili pomoći. Baš mi je bilo naporno.

Unatoč svim zdravstvenim problemima, posljednji liječnički pregled, priča nam veslački veteran, prošao je bez poteškoća.

- I to ovaj novi, nakon što su promijenili zakon pa je pregled temeljitiji, skuplji i dozvola za bavljenje sportom vrijedi godinu dana. Mnogi mlađi nisu prošli, čak i jedan koji je 30 godina mlađi. A kod mene je bilo sve u redu. I spirometriju sam odradio, kapacitet pluća sasvim je zadovoljavajući - kaže ponosno.

Veslanje ga je tijekom desetljeća odvelo na brojne europske staze, od Poljske i Budimpešte do Beča i Klagensfurta, no najdraže uspomene ipak veže za domaće regate.

- U Limskom kanalu veslao sam nekad prvenstvene utrke bivše države, a sad u veteranskoj dobi opet vozim ondje. Ne znam gdje nisam veslao, ali jedna od najljepših staza mi je u Klagensfurtu, na jezeru, gdje sat i pol veslaš. Ipak, najljepše su mi naše regate: Metković, Zadar, Limski kanal, Pula, Rijeka... - nabraja.

Pred sobom ima još jedan cilj kojem se posebno raduje, Svjetsko veteransko prvenstvo na Bledu u rujnu.

- Čekam medalju s Bleda, tamo je dobiju svi stariji od 80 godina, bez obzira na rezultat. To je nekakva životna nagrada veslačima. Kad to dočekam, mogu u mirovinu - kaže, pa odmah uz osmijeh dodaje:

- Iako neću mirovati ni tada. ✓

jednog treninga na Jarunu, gdje i danas, unatoč godinama i zdravstvenim problemima, uredno nosi čamac, vesla utrke i osvaja medalje.

Priznaje da mu, otkako mu je odstranjen dio pluća, posebno teško padaju kraće i intenzivnije dionice.

- Veslanje je zahtjevno i ovako mi nije lako doći do zraka kad mi fali dio pluća, a kamoli nakon utrke. Zato mi čak više odgovaraju daljinske regate, imam vremena uhvatiti ritam i dobijem više zraka. Na simulatoru mi je bilo jako teško, to je samo 500 metara, skoro sam odustao. A vani mogu i nakon neke daljinske utrke još četiri kilometra odveslati - govori.

Liječnici mu, kaže, često savjetuju da uspori ili potpuno prestane s natjecanjima, no zasad ih ne posluša.

- Brane mi, govore da ne bih smio. Ali imamo liječnički pregled dva puta godišnje i svaki put ga prođem. Znam da bih možda trebao stati, ali ja sam svoga tela gospodar. Kad osjetim da ne ide, stanem. Za sada još osjećam da ide.

Utrke su mu poseban motiv. I kamo god dođe, svi ga poznaju i dive mu se.

- Evo, sad sam odvezao šest kilometara i stojim, dišem... I gu-

"SINKOVIĆ MI KAŽE: 'MARJANČEK, VI STE MENI UZOR.' KAD TI TO KAŽE NAJBOLJI NA SVIJETU, NE TREBA TI VEĆI KOMPLIMENT"

D

ok većina njegovih vršnjaka uživa u mirovini, Marijan Kalan u 83. godini svaki dan ulazi u čamac i priprema se za regate. Najstariji aktivni veslač u Hrvatskoj trenira unatoč teškim bolestima i operacijama koje bi mnoge zauvijek udaljile od sporta. Njega nisu.

Član Veslačkog kluba Trešnjevka više od šest desetljeća živi veslanje, a kad kaže da je "aktivan", misli na ozbiljan natjecateljski ritam.

- Nisam rekreativac pa da treniram dvaput tjedno, ja sam u čamcu svaki dan. Pripremam se za nastupe na regatama u Hrvatskoj i inozemstvu. Kad je lošije vrijeme, pet puta tjedno, a kad je lijepo i možemo na Jarun, onda i vikendom. I tako 60 godina...

A Kalan je, uz sve sportske napore, prošao i niz teških zdravstvenih bitaka.

- Dobio sam perforacije slijepog crijeva još 1965., pa prije 15 godina karcinom debelog crijeva, a prije tri godine karcinom pluća. Eto, liječnici govore da treba živjeti zdravo, a ja sam u životu popuštao desetak cigareta, kao klinac, cijeli život treniram i svejedno dobijem tu bolest - kaže.

Zbog karcinoma pluća liječnici su mu odstranili gotovo polovicu plućnog krila, a prije dvije godine pretrpio je i plućnu emboliju.

- Dio pluća mi fali, odstranili su mi, evo, skoro pola - govori neumorni Kalan.

Pomalo nestvarno zvuči podatak da čovjek bez dijela pluća i dalje gotovo svaki dan sjeda u čamac.

- Naučio sam se, dišem na škrge - našalio se Kalan nakon još